

AZ AESTHETIKA BIOLOGIAI ELMÉLETE.

Az aesthetika, a világ legeszményibb tudománya is, mindinkább exact tudományá válik.

Bármennyire külön akarja választani a költői felfogás a szépnek a tanát, a száraz pozitív tények tanától: ma már határozottan látszik, hogy az élet ismerete a léleknek az aesthetikai életét is, a képzelődés ködéből, a pozitív tudás napvilágára hozza.

Rá akarok röviden mutatni arra, hogy mily irányban látom haladni az aesthetika megalakulását, minő pozitív törvények formulázódnak, s mint kap az eszmény fogalma realis meghatározást.

I.

A régi aesthetikai kritika röviden, azon az alapon áll, hogy a műnek gyönyörűséget, lelki élvezetet kell keltenie. Dehát a gyönyörködés annyira egyéni dolog, hogy bárki bátran mondhatja: önt ha nem is gyönyörködteti, lehet, hogy mást gyönyörködtet. Kinek van igaza? A többség ítélete nem dönthet: hisz mögöttünk elég a példa, hogy a többség mint változik.

Ha pedig eszmei okoskodás a kritikám, meglehet, a tévedés, a hiba épügy meg van bennem, mint a műben. Mert végre is mindazok az eszmék, aesthetikai elvek, melyek alapján a szép és rút között akarjuk a határvonalat megállapítani s melyek alapján izlésünk, tetszésünk áll, lehetnek tévedések, mert a tévedő emberi ész philosophiai abstractioi. Ezek egyranguak a bűn és erény theologiai meghatározásaival, a logika lehet, hogy itt is, ott is szilárd, de a tényezői: képzetelek, alapja nem pozitív. Exact kritikát csak egy alapon lehet gyakorolni, pozitív alapon, s ilyen csak egy van: a természeti törvények alapja, mert ez az egyedüli absolut, megdönthetetlen, minden egyéb törvény az emberi elmének képzete.

Azon az uton, melyen ma az emberi elme halad, elébb-utóbb el kell jutnunk oda, hogy a magunk alkotta forgalmainknak, a multnak tudatlanságai és előítéleteink között fogamzott eszméknek a magunk esetleges tévedéseinknek, s ezekből kombinált törvényeknek elébe tegyük a pozitív törvényt az irodalomban is. Végre is az élet

szempontjából kell néznünk a pszichikai élet jelenségeit s így az irodalmat is, és nem az ember csinálta aesthetikáéból. És ha az élet jelenségei egy czélt követnek: érdeket, hasznót, azon érdekeket melyek az egyén és a fajta életképességét fokozzák, — hát akkor az irodalom is így tekintendő.

Bizonyosan valamely tényleges pszichikai nyereségre, haszonra, mely fejlődésünket előmozdítja, ilyenre való ösztönszerű törekvés az emberben az irodalom iránti érdeklődés s nem valami pusztá eszthetikai gyönyörűség keresése; bizonyosan az emberi faj mind magasabb fokra való fejlődésének — és az ember az intelligentiájának mind magasabb fejlettségével válik ki — ennek tényezőit kell a pszichikai élet terén is, és így az irodalomban is keresni.

Ama nyereséget kikutatni, felismerni, kifejteni, mely a mai intellectualis fejlettségtől a holnap fejlődéséhez vezet, s ezzel azt az értéket meghatározni, melyre a természetes tovább haladáshoz, tovább fejlődéshez szükség van, s a munkában pedig megokolni, hogy a szükségletet miképen szolgálja: ez lehet az exact kritikának a célja.

Valahányszor egy új áramlat indult meg az irodalomban, épen mert a fejlődés törvényével nem tartottak számot: hanyatlásról, decadenceról beszéltek; holott hanyatlásról az élet működésében nem lehet szó. Egyes egyének elkorcsosulhatnak, de a fajtából bizonyosan mindig az válik ki, mely a folyton megújuló viszonyok között a legtöbb életképességgel bír s ez viszi előre a szervi élet tovább fejlődését; — ma már a pszichikai életet sem tarthatjuk másnak szervi életnél — hát így kell lenni ennek a pszichikai életben is. Ha tehát egyes egyének bizonyos áramlatok élén érvényesülhetnek, amit mi hatásaikban constatálhatunk, akkor ez -- akár tetszik nekem, akár nem — bizonyosan érvényesített olyan értékeket az ember pszichikai complicálódásában, mely a tovább fejlődésnek tényezője, mert csak az érvényesül az életben, ami valamely nyereséges, hasznos dolgot rejt magában az életre nézve. Hát itt az emberi itéletnek meg kell szünni, az okoskodó emberi ész logikájának meg kell hajolni a természet fejlődésének logikája előtt s ezt ismerni el megdönthetlen logikának, nem pedig a magunkéhoz ragaszkodni. Itt nincs helye itélni, itt emberi eszünk csak arra szolgálhat: kikutatni mi az az érték, az a nyereség, az a haszon melyet az új áramlat magával hozott, mert valami ilyennek kell benne lenni, különben nem érvényesülhetne. Meglehet, sőt úgy is történik, hogy a továbbfejlődés nem éri el egyszerre teljes, tiszta evolútióját, talán eleinte csak az előző fejlődési szak megbontására tör;

talán az előbbi intellectualis képletek — vegyük ezt akár chemiai analogiájában — jobban kötik még az új alakulásokat semhogy az új képlet teljes tisztaságában álljon elő, de hát azért nekünk keresnünk kell azokat az új tényezőket melyek az átalakulás folyamatát viszik s egy későbbi kifejllettséghez vezetnek.

Nekünk pedig, a kik az írást komolyan akarjuk venni, tisztába kell jönnünk azzal, hogy ha a szépirodalom az intelligentiának legegyszerűbb nyilvánulásától kezdve — kezdve a legegyszerűbb vallási fogalomképek költészetén — egészen a mai fejlettségig folyvást fennmaradt, úgy kell az irodalom művelésének valamely positivebb — bizonyára élettani — létokának lenni, mint a gyönyörködtetés vagy valamely aesthetikai fogalom megvalósításának oka.

Valamely hasznos, fajunk reális tényleges hasznát, érdekét előmozdító rugónak kell az életnek ebben a mozgalmában is rejlenie, e nélkül nem maradhatott volna fenn, e nélkül nem fejlődött volna mind tovább. Ha csak nem ötletekre, eszmékre támaszkodunk: itt is a kiválás természeti törvényének működését kell látnunk, fajunk intellectualis kiválásának folyamatát.

A kiválás állandó folytonossága szab irányt, tendenciát, czélt az irodalomnak is, ezt kell hát szolgálnunk.

A mint így, erre az alapra helyezük az irodalmat, a biologia törvénye szoros összefüggést állit fel néhány tényező között.

A kiválás kétségtelenül egy végtelen sora a mind magasabb combinációjú egyéneknek, a mely sor között ez az összefüggés van: Az egyén az öt környező körülmények szerint módosul s bizonyos, a körülmények hatása által combinált fejlettségi fokra jut. Ezen a fokon ismét az új körülmények, megint új fejlettségi fokot hoznak létre, mely ismét új hatások alá kerülve folyton új fejlettségi fokra jut a végtelenségig.

Az irodalmi művel szemben tehát — ha a biologia, az élet keretében akarjuk megérteni — három tényezők van, u. m.: a kiválás sora, az egyén fejlettségi foka, s a környező körülmények s ezek között bizonyos összefüggés van, mely felállitható.

A faj tovább fejlődésére nézve a recipiált körülmények a határozók, melyeket az előzőktől kezdve, a utolsó tagig, a fejlődés folyamán felvett. Az egyes egyén tovább fejlődésére nézve pedig határozók azok a melyeket ő maga, fejlettségi phasisán recipiál. Így az összefüggés:

A faj kiválási sora úgy függ össze, a fejlődés folyamán a legujabakkal együtt recipiált körülményekkel, mint ahogy az egyén fejlettségi

foka az általa recipiált körülményekkel. — Ez utolsó pedig a műben jó kifejezésre, (csak annyi jó számba, csak annyi érvényesül, értékesül a mennyit kifejez.)

Már most a matematika logikája szerint ebből az következik hogy: A mű megfelel a recipiált körülményekkel egybevetett pszichikai fejlettség fokának, osztva a végtelen sor értékével, addig a tagig, melyet az egyéni fejlettség foka s a recipiálható körülmények határoznak meg.

Nem riadtam vissza ettől a matematikai formulától, hisz végre is a matematika a logikának positiv formája, mindössze ez az alkalmazása lehet szokatlan. Megkönnyíti, egyszerűsíti később a következtetést.

Ez az egyenlet annyit mond: a mű értéke annál nagyobb, minél nagyobb a pszichikai fejlettség foka és minél nagyobb a recipiált körülmények értéke, azaz minél nagyobb mérvben van kifejezve az ember mili-euje. Ugyancsak a matematikai logika szerint ez egyenletből az is következik, hogy minél kisebb a nevező: a mű értéke annál nagyobb, vagyis: — ha a fejlődési fokozatnak valamely korábbi szakaszán valaki ugyanazon pszichikai fejlettségre jut s itt ugyanazon körülményeket fejezi ki, azaz előre felismeri azokat a körülményeket melyeket csak egy későbbi generáció recipiál, a mű értéke annál nagyobb. Az is következik belőle: hogy ha a fejlődési sorozatnak egy korábbi szakaszán valaki ugyanazon fejlettségi fokra jut s ugyan azon körülményeket ismeri már fel, mint egy másik, a fejlődési sorozat későbbi szakaszán, az elsőnek értéke nagyobb mint az utóbbié.

Amint látható, ez a matematikai logika tág látkört nyit meg és precis megkülönböztetésekre enged tért a kritikának.

Talán kitörli előlünk az ilyen logika az eszthetikai szépnek eddig fogalmát, de állit is helyébe más eszményt, positiv formában.

Amott eszmei speculationkkal szolgáltunk egy ideált, eszmei speculatiokkal akartuk megtestesíteni a tökélynek valamely képzeletbeli fogalmát; emitt is előttünk a tökely fogalma, csakhogy positiv, mondhatjuk biologiai értelmében, nem mint a magunk okoskodásának szüleménye, — hanem a szerves élet fejlődésének eszményeképen s ez: az ember a faji, intellectualis kiválásának mind magasabb fokán.

Amott az eszmény talán a képzelet határtalansága, emitt egy reális sorozat végtelensége.

II.

A mai értelemben vett irodalmi kritikát körülbelől a XVIII-ik századtól kezdhetjük számitani. Angliában Addison, Franciaországban La Harpe, Németországban Lessing a kifejtői.

Dehát egészben véve az a kritika nem igen volt egyéb mint valamely classikus vagy egykoru író munkájának vizsgálata annak az izlése szerint, aki annak vizsgálatába belefogott. Egészben vagy részben jónak vagy rosznak tüntette fel a művet, bizonyos szabályokra támaszkodva, vagy conventionalissá vált felfogások alapján. Mintegy kilép a kritikus a közvélemény, vagy egy csoportja nevében, melyel magát azonosítja és a hagyományos művészeti elvek szerint verdictet mond.

Ez a módja a kritikának egyértelmű volt azzal, hogy a kritikus kifejti a saját tetszését vagy nem tetszését.

Általában véve ilyen kritika divik azóta is az újságok hasábjain. Az olvasók hozzászoktatják magukat ennek vagy amannak a feltogásához, izléséhez s azt követik, mely nekik legjobban megfelel. Mintha azt mondanák: ennek a kritikusnak tetszik, hát valószínűleg nekünk is tetszeni fog.

Természetesen az izlés és tetszés is mindig valamely elvekben, fogalmakban gyökerezik s más művekkel való összehasonlítás képesít reá, tehát az ismereteknek kisebb-nagyobb tára kerül ennél a kritikánál is munkába. Azonban mindig csak elvek a tényezők, melyeket ha a gyakorlat szentesített is, eredetüket senki sem vizsgálhatja, mert mindig csak az emberi agy képzetei, ha mindjárt autoritások képezték is; mindig csak vélemények, eszmék, szabad ítéletek, melyeknek ellenőrzése lehetetlen, mert nincs positiv, physikailag determinálható alakjuk.

Egészben véve bizonyos logikának a hijját nem lehet ezeknek az eszmei okoskodásoknak ellene vetni. De hát minő bámulatos a logika a buddha vallásban, minő következetes a kereszténység eszmei szerkezete, sőt minden egyes vallásphilosophiáé; milyen pompásan egybekapcsolódó rendszereket alakított a metaphysika — dehát ha hijján vannak egy logikának, a kétségbe vonhatatlan, a föltétlen érvényűnek, a természet, a positiv élet positiv logikájának. Eszmékből tovább kapcsolódnak az eszmék, a képzelet mind új képzetet szül — de megbizhatlanok, mert itt a mi tévedéseink országa van.

A mint a természeti törvények rendszere meg nyilott az ember elméje előtt, úgy vált mind positivebbé a kritika is. Ama kritikai módszer körülbelől azon a fokon áll, ahol például egy Linné módszere a tudomány terén, aki annak alapján készített rendszert, amit érzékeivel ismerhetett fel — nos, a psychikai dolgokkal is hasonlókép csak az érzékekre, itt inkább érzésekre való hatások vezették a rendszerező logikát. Holott később aztán nem azok a hatások voltak a figyelem tárgyai, me-

lyeket az élet dolgai mi reánk tesznek, hanem az, melyet egyik tényező a másikra gyakorol, akár ha külön-külön észrevétlenül is, de az átalakulások rendjén mégis constatálhatólag, s így a sorozaton az élet szerves működésének mindig indokolt s tényleges ok s okozat szerint összefüggő rendszere mind világosabb lőn az emberi elme előtt.

Az élet jelenségei ilyen irányának megfigyelése alakítja át a pszichikai élet vizsgálati módszerét is.

A subjectivitás háttérbe szorul s a bírálók — eleinte főleg az ókori classikusok vizsgálatánál érezve szükségét — a munka írójának korrajzi viszonyait kezdik vizsgálni, s ezzel már meg volt tagadva a mű és bíráló közötti mindig relativ viszony, a mű keletkezési viszonyai, tehát a tényleges viszonyok javára.

A kritikának kétségkívül az az első lépése a positivizmus felé, hogy nem a bíráló és a mű közötti viszonyból akarja a mű értékét meghatározni, hanem keletkezéséből. Felállítja egyik oldalról a körülményeket, melyek hatása alatt keletkezett s más oldalról a művet, mint azokkal a körülményekkel bizonyos viszonyban álló eredményt.

Precisió tekintetében, természetesen, egy ilyen viszonynak a felállítása még nagyon kezdetleges. Olyan miúta azt mondanánk, ez a menység kétségtelenül valamely viszonyban áll egy másikhoz, hogy azonban minő ez a viszony, azt csak hozzávetőleges sejtelemmel mondhatjuk ki, hijján levén az egyenlet többi adatjainak. Dehát mindegy, a viszony fennállása ki volt mondva.

Előbb a történelmi apparatusal iparkodtak ezt a viszonyt megállapítani. (Villemain-Macaulay.) A tények logikáját a történelemben keresték — de természetesen abban a történelemben, melyet ismét csak az ember okoskodás szervezett. Azt értem itt, azt az állapotát a történelemnek, melynek ellenében az újabb történetírás módszere fejlett ki utóbb, nem a külső események egymásutánjából, hanem a sociologiai benső átalakulások tényezőiből vonva le a történelem logikáját. Természetes, hogy az a történelmi módszer, melylyel a mű keletkezési viszonyait akkor kutatták, még empirikus módszer.

Bizonyos eszmei, a priori igazságok vezetik őket, ezek lelkesítik s szenvedélyesekké teszik őket, s miután positiv analysisre nem támaszkodhatnak, a festés erejével színezik ki igazságaikat, a mű és keletkezési viszonyaiból a képet; az ensemblét igyekeznek megadni a kapsok szilárdsága helyett; hangjuk a szónoki hang, mely magával ragad s nem a

precisióé; stíljök a meggyőződés s nem a fonal szétszaggathatlan erejének érvényesítése. *

Mindegy ök már odaállították az értékelés tényleges alapját — mint háttért.

Az imént felállítottam az irodalmi értékelés formuláját, mely most így áll: egyik oldalt a mű, a másokra a három tényező együtt: mint a történelmi háttér.

Mintha igazolná most a formulát az is, hogy a két együttható a függvényben egyszerre válik ki, egyszerre kap határozott kifejezést „a fejlettségi phasis“ és a „körülmények“ ez a két együttható egyszerre jut érvényre, ami a matematika logikája szerint annyit mond, hogy a két tőnek összefüggése oly egyenes, hogy, amint külön választom az egyiket, ott marad külön felállíthatóan a másik.

Az egyeket felállítja Sainte-Beuve, a másikat Taine. Sainte-Beuve a psycholog, Taine a sociolog tekintetével vizsgálta a keletkezés körülményeit, mind kettő a mű keletkezésének tényezőit kutatta.

A háttérből, a történelmi háttérből kétségtelen, hogy ez a két realis tényező tolul előtérbe: 1) az egyén, a biológiai individuum, melynek bizonyos psychikai vagy mondjuk physiologiai állapotából keletkezik a mű, 2) a viszonyok, a socialis és climatikus és átöröklési viszonyok, melyek az embert ilyen vagy olyan psychikai vagy physiologiai izgalomra, tevékenységre indítják. Sainte Beuve az első, Taine ez utóbbi érvényét fejti ki. Amaz előtt a viszonyok alárendeltek az individualitásnak, emez előtt az egyén van a viszonyoknak alárendelve — de kétségkívül mind kettő egy bizonyos ismeretlennek a variansát akarja meghatározni.

Ők ketten voltak az elsők akik a kritikának positiv formát adtak, mely előtt a vizsgáló egyén közömbös marad, a priori meggyőződései, elvei valamely mű előtt semmisek.

Taine módszere jobban, gyorsabban, általánosabban érvényesült, mint a Sainte-Beuvé, a minek megvan a maga magyarázata.

Sainte-Beuve, midőn az egyént iparkodik a körülmények között meghatározni, kétségtelen, hogy nem tehette ezt más czélzattal, minthogy egy bizonyos állapotot, intellectualis állapotot, phasist határozott meg, a mi végre is nem egyéb, mint bizonyos fejlettségi fok, bizonyos, az előző s utóbb következőktől elütő phasis, habár ő azt nem is nevezte fejlettségi

* Ennek a kritikai módszernek nem utolsó képviselője egyik kritikai jelesünk még ma is.

phasisnak, de a tény maga, ha tán precisiójára nézve nem is, de tendenciára nézve ugyanaz.

Ámde az egész fejlődési törvényt — ha meg is voltak már elemei előbb — kimondani, határozott törvényképfelállítani, csak később, Darwin állította fel. Természetes tehát ha Sainte-Beuve ennek a törvénynek a positivismusa nélkül nem érvényesíthette módszerét, positiv módszerként, csak irányképen, s nem is adhatta meg formuláját concret alakban. Taine előtt azonban, — ő nem annyira a biológiai hanem inkább a sociológiai tények medrében mozogván, — nem állott az a gát, a biológiai törvény formulájának a hijja, mint Sainte-Beuve előtt.

Csak a mi nemzedékünk, a Darwin után következő nemzedék állhat reá a biológiai fejlődés törvényének alapjára s ez adja meg teljes alakját a positiv-kritika formulájának, módszerének.

Ezen az alapon nem szükséges Sainte-Beuvenél megállapodnunk, ez a kezünkbe adja a módot hogy Sainte-Beuve határozatlan módszerét concret formába öntsük s az egyén meghatározása alatt határozottan a korszak szerinti pszichikai fejlettség meghatározását értsük, az előző és rákövetkező fejlettségi állapothoz viszonyítva.

Érthető most az is, ha Taine és Sainte-Beuve óta újabb haladás a kritika terén még nem érvényesült, (a haladás egyelőre csak a positiv psychologia téren, a kritika tárházában — de óriási mérvben — látszik.

Érthetőnek tartom, ha azzal számolunk, hogy Darwin előtt, mielőtt ő a biológiai fejlődés törvényét ki nem mutatta, a kritikai psychologia sem mehetett tovább, mert ez az alapja nem volt még meg. Igaz ugyan, hogy Darwin alig néhány évvel később áll elő, mint Taine, de tekintve hogy minden eszme forradalom magva, csak az akkor keletkező nemzedékekkel növi ki magát: a Darwin positivismusa is csak abban a nemzedékben verhetett erős gyökeret, mely azt ifjui életerővel szívta magába — ez a nemzedék most kezdi felütni fejét.

Felállított formulában a két együtttható variánsig haladtam Sainte-Beuve és Tainnel. Velök a formula így áll: a mű bizonyos határozott viszonyban áll az egyén fejlettségi fokával (a körülmények behatása szerint) vagy a körülményekkel (a mint azok az egyénre hatottak) — de a viszony még mindig nincs determinálva, Sainte-Beuve speculativ psycholog maradt, Taine pedig csak a faj, környezet és a momentum definitíóival iparkodott ezt a viszonyt megközelíteni.

Mert ez még mindig csak megközelítés. Kétségkívül meg van már Tainenél is a függő viszony felállítása. Mikor ő a fajjal a veleszületett s

öröklött tehetségeit állapítja meg az embernek, ez már világos megközelítése annak, egyenes utalás reá, hogy a biológiai fejlődés folyamatában kell a magyarázatot keresni. Mikor ő a milieu tanát állítja fel, ez tulajdonkép már nem egyéb, mint a kiválási folyamat jelzése, mint a mely kiválást a „milieu“ irányítja. A momentum alatt pedig alig érthető más, mint a fejlettségi foknak egy kevésbé precíz meghatározása.

De amint előttünk áll Darwin kiválási törvénye, Tainenek ama még metaphysikus körülírásai helyébe odatehetjük tiszta alakjában a concret biológiai törvényt s az összefüggés világosabb alakot nyer.

Természetesen Taine, kinek szellemi szervezete, intelligenciája Darwin előtti fejlődés, a kiválás törvényéből még nem indulhatott ki. Ő még nem láthatta e törvény positivmusának erejével, határozottságával azt, hogy az egész irodalom pusztán csak, mint egy intellectualis természeti kiválás folyamata tekintendő. Ő tehát a formulának ezt a sorozati tényezőjét még nem vihette bele, nem állíthatta fel kritikai rendszerben.

Ez az utána, illetőleg Darwin utáni kornak a munkája.

Taine óta csak az egy Paul Bourget az, a kinek a képződése a Darwin utáni időszakba esik s aki valamenyire legalább egy újabb pontot jelez a kritikai evolúcióban. A távolság csekély Tainetől. Bourget rendszere egészen a Tainé, egyetlen egy dolog nála az elütő: t. i. hogy ő a korszakon keresztül akar vonni egy általános vonást, irányt, nem a környezet hatásaképen mint Taine, nem valamely eszthetikai elv következtességeképen mint a korábbiak, hanem mintha az egyes jelenségeket valami mystikus áramlat vonná egy általánosabb, fensőbb érvényű psychikai irányban; Bourget nem fejtí ugyan ki azt határozottan, amit a francziák szemére is vetnek, felállított programjából csak annyit vált be, hogy az előző művészeti korszak határozza meg a következőt — de ennyiből is kitünik, rálehet ismerni, hogy az irány oda szól, hogy valamely sorozati összefüggést jeleljen meg még egy tényezőképen; Bourget még csak érinti, majd jönnek utána a többiek, kik canonisálják.

III.

Kifejtettem, hogy az ujkori irodalmi kritika mint irányul oda, hogy a művet mint a biológiai élet egyik jelenséget tekintse. Kifejtettem az összefüggést, hogy mely élettani törvények keretébe tartozik az irodalmi mű törvényeinek a megállapítása, s felállítottam az értékelés formuláját, hogy mely tényezőktől függ a mű értékének meghatározása.

A három meghatározó tényezővel a conclusióm ott az volt:

I) Minél nagyobb a pszichikai fejlettség foka, annál nagyobb a mű értéke ugyanazon körülmények érvénye mellett.

A műnek tehát feladata az ember pszichikai elemeit, melyeket a kor fejlettsége már egy bizonyos foku complicatióra vitt, mind magasabb fokra vinni és pedig, a mint a függvényben meg van mondva, mi szerint és mily irányban fokozva: 1) a körülményeknek minél intensívebb recipiálásával 2) a kiválás sorozatának irányában vive előre a combinálást, illetőleg hát kikutatva, felismerve annak a függvényben jelelt tényezőit t. i. egyrészt az előző fejlettségi fok viszonyát az új körülményekhez, s másrészt az új körülmények közül kiválasztva azokat, melyek a folyamatnak azon tényezői, mik előbbre viszik.

A kritikának pedig ennek megfelelőleg feladata kikutatni valamely műben: valjon mutat-e bizonyos magasabb fejlettségi fokot az előző fejlettségi fokhoz képest, és pedig a következő két irányban: 1) az ember körülményeinek minél intensívebb kifejezésével 2) azon irányban mutatkozik-e a műben a tovább combinálódás, melyben az új körülmények a tényezők, az előző fejlettségi phasisra hatva.

II. Minél nagyobbak a recipiált körülmények értéke, annál nagyobb a mű értéke ugyanazon fejlettségi fok mellett. A műnek tehát feladata az embert környező és környezett körülmények közül azokat minél erősebben érvényre juttatni, melyek egyrészt az egyént az előző fejlettségi fokról, a rákövetkező fokra complicálják, más részt azokat, melyek a kiválás sorozatán a legintensívebben hatnak.

A kritikának pedig viszont az a feladata, hogy rámutasson, ime itt, ezek és ezeknek a körülményeknek ilyen és ilyen levén a functió értéke, a mű ezeket és ezeket a körülményeket értékesíti vagy nem értékesíti, mellőzi.

III) A mű értéke annál nagyobb, minél kisebb a fejlődési sorozat. — És itt nyílik legszebb logikai távlat.

Említettem már, hogy ez a viszony annyit jelent, hogy minél korábban ismeri fel valaki azokat a körülményeket, melyek elé az ember a generatióval halad, minél előbb jut arra a phasisra, melyen az egyén azokat a körülményeket recipiálja, a mű értéke annál nagyobb. Azelőtt a próféták, aztán a geniek divinatioja tartozik ide, ma az intelligencia legmagasabb foku fejlődését állapítjuk meg itt, kétségkívül a jelenlegi körülményekből következtetést vonni a jövőben előálló körülményekre, az embert a mai pszichikai fejlettségéből egy későbbi magasabb fokú fejlettségén meglátni, s a kiválás sorozatát, sorozati összefüggése logikáját

annyira kifejteni, hogy benne a jövő complicatiója legyen meg: ez kétség telenül az intelligencia legmagasabb rendü productuma.

Dehát a kritikának is tisztában kell lennie, hogy ez a tendenciája az egész kiválási folyamatnak; a matematikai sor oda utal, fokról-fokra a felé haladunk, s miután ugrás sem a természet, sem a matematika sor rendjében nincs, hát nem is láthatjuk át a „jövőt“, csak minden egyes phasison egy bizonyos következő fokot közelíthetünk meg s akik legjobban közelítik meg, azok vannak a kiválás rendjén elől. A kritikának pedig ilyen esetben rá kell mutatni arra, hogy ime a kiválásnak egy olyan phasisa, melynek elodázhatlan tényezői a körülmények, s a kor fejlettségi fokozatának kényszerü folytatása.

A mint az irodalomnak feladata: elől, a tovább complicálódást megépíteni, úgy feladatu a kritikának, hátul, az élet tovább vitelére, fejlesztésére képtelen elemeket, a gyenge életerejűeket, melyek a fejlődést csak hátráltatják, lerombolni, hogy a kiválás törvénye a faj érdekében anná jobban érvényesüljön.

Az irodalomnak szerepe tehát: az ember psychikai complicatiójának mind magasabb fokra való vivése a kiválás sorozatán. Az író genieje az egyénnek az az ereje, képessége, hogy eme complicálódásra, az új viszonyokkal való combinálódásra a legalkalmasabb.

Az íróban tehát szükséges az, hogy egy bizonyos divinatióval felismerje az új viszonyokat (psychikai és sociologiai viszonyokat) s az embert azok között a viszonyok közt complicálva meglássa az eredményt s az átalakulás folyamatának előállításával mintegy előkészítse reá a kort.

Látjuk örökké a rebellis hajlamok kitörését az irodalomban, látszik belőle az örökös tendencia a meghazudtolására amaz eddigi elveknek, melyek — felismerésük szerint — a tovább fejlődésen békók voltak. Ez a fejlődés mégis ment tovább, elébb tán a rombolás művében nyilatkozott, hogy aztán teljes erővel az új complicatiók alakuljanak meg.

Ezen a fokon állunk ma is. Míg Zola és a romboló naturalismus a régi alakzatok megbontására törnek, Stendhallal s Turgenyevvel talán már derengeni is kezd a új cyclus. A világosság már előttünk ragyog: az életet a magunk faragta eszmei törvények alól felszabadító biologiai positiv igazságok, kitudja nem az ivari kiválást hatalmasabban elősegítő, fajunkat intensitivebben nemesítő életfelfogást teremt-e meg az új kor? ki tudja a létért való küzdelemnek most átalakuló rendje nem oda irányul-e, hogy a magasabb fejlettség — a mi fejlődésünk az intelligencia — mi-

nél jobban érvényesülhessen? Bizonyosan, elébb vagy utóbb, mert ezek a faj kiválásának legfőbb érdekei.

Az író, költő, talán inkább egy-egy visió erejével érzi ezeket a tendenciákat. A kritikusnak feladata a visiókat a fejlődés logikájának rendjébe mérni.

A kritika, hát, ma már nem lehet a priori eszmei igazságok védelmezője a mű ellenében, hanem a fejlődési logikának, mintegy, a matematikája.

M.-Horváth K.
